

Οι κ.κ. Θεόδωρος Λιανός, Γιώργος Μπήτρος και Αλέξανδρος Σαρρής για τη Μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ: Άγνοια ή Απόκρυψη;

Θεόδωρος Μαριόλης

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο. Πρόεδρος του «Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης» και μέλος της ομάδας εμπειρογνομόνων του «Ευρωπαϊκού Δικτύου Ερευνών Οικονομικής και Κοινωνικής Πολιτικής» (ΕΔΕΚΟΠ).

1. Εισαγωγή

Στην εφημερίδα «Καθημερινή» της 26.02.2017 δημοσιεύτηκε άρθρο τεσσάρων μελών του Ελληνικού Οικονομικού Τμήματος του ΕΔΕΚΟΠ, δηλαδή των Ιωάννη Θεοδοσίου, Κώστα Λαπαβίτσα, Στέργιου Σκαπέρδα και εμού, με τίτλο: «Έξοδος από την ΟΝΕ για νέα οικονομική πολιτική».[1] Αφορμή ήταν το άρθρο-παρέμβαση δεκατεσσάρων Ελλήνων πανεπιστημιακών οικονομολόγων, με τίτλο: «Το Grexit παραμένει καταστροφικό για την Ελλάδα» (19.02.2017).[2] Το άρθρο μας βασιζόταν, ρητώς, στη μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ: «Η Αποτυχία της Ευρωζώνης. Προτάσεις Οικονομικής Πολιτικής για την Ανάκαμψη της Ελλάδας».[3]

Στις 26.03.2017 δημοσιεύτηκε άρθρο-απάντηση των κ.κ. Θεόδωρου Λιανού, Γιώργου Μπήτρος και Αλέξανδρου Σαρρή (οι οποίοι δεν ανήκαν στους συγγραφείς του προαναφερθέντος άρθρου-παρέμβασης), με τίτλο: «Επικίνδυνες δραχμικές φαντασιώσεις».[4]

Εν συνεχεία, στις 09.04.2017 δημοσιεύτηκε η ανταπάντηση των ως άνω τεσσάρων μελών του ΕΔΕΚΟΠ, με τίτλο: «Οικονομική πολιτική για την Ελλάδα».[5] όπου τονιζόταν το εξής:

«Όσον αφορά εμάς, πώς μπορούν και ισχυρίζονται [οι κ.κ Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής – Θ. Μ.] ότι δεν έχουμε συνεκτιμήσει τον πληθωρισμό κόστους, τον οποίο δημιουργεί η νομισματική υποτίμηση, ούτε εκείνον τον οποίο δημιουργεί η αναγκαία τόνωση της εσωτερικής ζήτησης; **Μπήκαν στον κόπο να διαβάσουν τη μελέτη** που ήδη προαναφέρθηκε [δηλαδή την ως άνω μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ – Θ. Μ.] και η οποία έχει συζητηθεί ευρύτατα από τον περασμένο Φεβρουάριο;» (πρόσθετη έμφαση).

Τέλος, στις 23.04.2017 δημοσιεύτηκε, στην ίδια πάντοτε εφημερίδα, νέο άρθρο-απάντηση των κ.κ. Λιανού, Μπήτρος και Σαρρή, με τίτλο: «Άλμα εμπρός ή επιστροφή στην πνευματική αγκύλωση;».[6] το οποίο έκλεινε ως ακολούθως:

«Είμαστε [η Ελλάδα – Θ. Μ.] μέλος μιας παγκόσμιας οικονομίας. Μέσα σε αυτήν πρέπει να επιβιώσουμε και να ευημερήσουμε. Αυτό απαιτεί θεσμικές αλλαγές, ασφαλές περιβάλλον, τήρηση των νόμων, εκσυγχρονισμό του κράτους, άνοιγμα επαγγελματών και όλα όσα εμείς και πολλοί άλλοι επιμόνως

επαναλαμβάνουμε επί χρόνια. Βέβαια, στη δημόσια αντιπαράθεση υπάρχει πάντα χώρος για αντίλογο. Όμως, αυτή είναι η τελευταία μας επιχειρηματολογία επί του θέματος και δεν σκοπεύουμε να επανέλθουμε.».

Σκοπός του παρόντος άρθρου δεν είναι «να επανέλθουν» οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής. Εξάλλου, κατέστησαν σαφές το πώς αντιλαμβάνονται τη διαλεκτική: η «επιχειρηματολογία τους» συγκροτεί το «λόγο». Τα λοιπά είναι «αντίλογος», για τον οποίο «υπάρχει πάντα χώρος». Θέλουμε, βεβαίως, να ελπίζουμε: όχι μέχρι νεωτέρας.

Το παρόν άρθρο εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής αντιμετώπισαν δύο από τα κομβικά ζητήματα της προαναφερθείσας μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ. Αυτά τα ζητήματα είναι: (i) η νομισματική υποτίμηση, και (ii) η νομισματική πολιτική. Δυστυχώς, δεν είναι δυνατόν να περιλάβω όλα όσα έγραψαν οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής, στα προαναφερθέντα άρθρα τους, διότι αυτό προϋποθέτει τη συγγραφή τόμου.

Σκοπός του άρθρου είναι η – με χαρακτηριστικότερη (αλλά όχι μοναδική) αφορμή τα ως άνω δύο άρθρα των κ.κ. Λιανού, Μπήτρος και Σαρρή – υπεράσπιση της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ από επιστημονικά ανυπόστατες αιτιάσεις. Γράφτηκε δε με κάποια χρονική υστέρηση, γιατί είχα να πραγματευτώ ζητήματα, τα οποία, εν αντιθέσει με εκείνα των δύο άρθρων των κ.κ. Λιανού, Μπήτρος και Σαρρή, αντιστοιχούσαν σε άξια μελέτης επιστημονικά προβλήματα αλλά ήταν και επείγοντα.

2. Τα Δύο Ζητήματα

2.1. Περί Νομισματικής Υποτίμησης

Στο κατά σειρά **πρώτο άρθρο** (26.03.2017) των κ.κ. Λιανού, Μπήτρος και Σαρρή διαβάζουμε τα εξής:

«Στην «Καθημερινή» της 26ης Φεβρουαρίου δημοσιεύθηκε ένα άρθρο τεσσάρων οικονομολόγων με το οποίο επιχειρηματολογούν υπέρ της εξόδου της Ελλάδας από την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) και επιστροφή στη δραχμή. [...] Οι υποστηρικτές της επανόδου στη δραχμή **βασίζονται** τα επιχειρήματά τους σε ορισμένες **υποθέσεις**. Πρώτον, ότι μία [νομισματική – Θ. Μ.] **υποτίμηση**, που θα επέλθει σύντομα μετά την αποχώρηση της Ελλάδας από το ευρώ, είναι αναγκαία και θα αυξήσει την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών **χωρίς** να αυξήσει τις εγχώριες τιμές. Αυτό είναι **λανθασμένο**, διότι οι τιμές των εγχώριων προϊόντων εξαρτώνται **σε ένα μεγάλο βαθμό** από τις τιμές των εισαγόμενων, που χρησιμοποιούνται σαν [ως – Θ. Μ.] **ενδιάμεσα** αγαθά, πράγμα που σημαίνει ότι οι εγχώριες τιμές στην παραγωγή θα προσαρμοστούν **γρήγορα** στις νέες υψηλότερες τιμές των εισαγωγών που θα προκύψουν από μία υποτίμηση. Αυτό άλλωστε συνέβαινε

και στην προ του ευρώ εποχή. Επιπλέον **οποιαδήποτε βελτίωση του κόστους των εξαγόμενων προϊόντων σε σχέση με τα εισαγόμενα δεν θα οδηγήσει σε μεγάλη αύξηση των εξαγωγών**, διότι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών δεν εξαρτάται μόνο από τις τιμές, αλλά **κυρίως από την ποιότητα των προϊόντων που εξάγονται. Τρανή απόδειξη** αυτού είναι το γεγονός ότι **έπειτα από επτά χρόνια μείωσης των ονομαστικών αλλά και πραγματικών αμοιβών**, πράγμα που συνεπάγεται μείωση του κόστους παραγωγής και αύξηση της ανταγωνιστικότητας, **οι εξαγωγές δεν έχουν αυξηθεί σημαντικά.**» (πρόσθετη έμφαση).

Ωστόσο, στο κατά σειρά **δεύτερο άρθρο** (23.04.2017) των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή διαβάζουμε τα εξής:

«Μας **επικρίνουν** επίσης ότι **δεν μελετήσαμε έρευνα του ΕΔΕΚΟΠ**, πάνω στην οποία **στηρίζουν** την επιχειρηματολογία τους. Θα αναφέρουμε μερικές από τις πολιτικές που προτείνουν στην έρευνα αυτή σε συνδυασμό με την επιστροφή στη δραχμή και ας κρίνουν οι αναγνώστες σε ποια από τις δύο πλευρές της συζήτησης βρίσκεται η αναδρομή σε «απολιθωμένες σκέψεις» για τις οποίες μας κατηγορούν. Ειδικότερα, **στο μέρος III της εν λόγω μελέτης** διατυπώνονται, μεταξύ άλλων, οι ακόλουθοι **αβάσιμοι ισχυρισμοί** σχετικά με την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση: 1. Θα χρειαστεί μια υποτίμηση της τάξεως του 30-50%. Αυτό **ισχυρίζονται** ότι θα προκαλέσει **πληθωρισμό** λόγω εισαγωγών της τάξεως του 6-10% τον πρώτο χρόνο και 4-6% τον δεύτερο. **Μακροπρόθεσμα** οι τιμές θα αυξηθούν **κατά το μέγεθος της υποτίμησης**, αλλά **ισχυρίζονται** ότι **στα χρόνια αμέσως μετά** την υποτίμηση, θα δημιουργηθεί κάποιο πλεονέκτημα ανταγωνιστικότητας, της τάξεως του 23-37%, που θα αυξήσει την παραγωγή και τις εξαγωγές εμπορεύσιμων προϊόντων και άρα θα βελτιώσει το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. **Εμείς γνωρίζουμε από τη βιβλιογραφία** ότι οποιοδήποτε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα κερδίζεται μέσω υποτίμησης του εθνικού νομίσματος **χάνεται το πολύ σε έξι μήνες**. **Συνεπώς**, αυτό που **αποκρύπτουν** είναι ότι η χώρα μας θα μπει σε έναν φαύλο κύκλο υποτιμήσεων της δραχμής με συνεχή περαιτέρω αύξηση των τιμών και **καταβράθρωση** των εισοδημάτων των **πλέον αδύναμων στρωμάτων** της ελληνικής κοινωνίας.» (πρόσθετη έμφαση).

Επί αυτών παρατηρούμε τα εξής:

(i). Στο κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής γράφουν ότι η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ βασίζεται στην υπόθεση ότι δεν θα αυξηθούν οι εγχώριες τιμές. Στο κατά σειρά δεύτερο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής γράφουν ότι η ίδια μελέτη ισχυρίζεται ότι, συνεπεία νομισματικής υποτίμησης της τάξεως του 30%-50%, θα προκληθεί πληθωρισμός της τάξεως του 6%-10% τον πρώτο χρόνο και 4%-6% τον

δεύτερο χρόνο, ενώ «[μ]ακροπρόθεσμα οι τιμές θα αυξηθούν κατά το μέγεθος της υποτίμησης».

Επειδή η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ – πράγματι – δίνει τις ως άνω **μετρήσεις** (όχι, βεβαίως, ισχυρισμούς! – αλλά σε αυτό θα επανέλθουμε) για τον συνεπεία της νομισματικής υποτίμησης πληθωρισμό, έπεται ότι: γράφοντας το κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής ασκούσαν οξεία κριτική στη μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ χωρίς να την έχουν διαβάσει ή την είχαν διαβάσει αλλά όχι κατανοήσει ή, τέλος, την είχαν κατανοήσει, αλλά αποκρύπταν το περιεχόμενό της. Άλλη περίπτωση δεν υπάρχει.

(ii). Σε αντίθεση με ό,τι διατείνονται στο δεύτερο άρθρο τους οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ δεν εκτιμά ότι «στα χρόνια αμέσως μετά την υποτίμηση, θα δημιουργηθεί κάποιο πλεονέκτημα ανταγωνιστικότητας, της τάξεως του 23-37%». Εκτιμά ότι, συνεπεία μίας ονομαστικής υποτίμησης της τάξεως του 30% με 50%, η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας (μετρούμενη σε όρους πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας των εισαγομένων προς τα εγχωρίως παραγόμενα εμπορεύματα) θα αυξηθεί κατά 23% με 37%, αντιστοίχως, στο **πρώτο έτος** μετά την εν λόγω υποτίμηση (βλέπε τις σσ. 78-79 μελέτης).

(iii). Οι μετρήσεις της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ, για τις συνέπειες της νομισματικής υποτίμησης, αναφέρονται: στον εισαγόμενο πληθωρισμό κόστους, στη διεθνή ανταγωνιστικότητα, στο εξωτερικό ισοζύγιο και στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας.

Βασίζονται σε συνολικό υπόδειγμα του εξωτερικού τομέα, το οποίο συντίθεται από:

(α) ένα δυναμικό τιμακό υπόδειγμα εισροών-εκροών, και

(β) το διευρυμένο υπόδειγμα εξωτερικού ισοζυγίου-ρυθμού μεταβολής του ημεδαπού προϊόντος του Thirlwall (2011) (βλέπε τις σσ. 78-80 της μελέτης).

Τέλος, αυτό το συνολικό υπόδειγμα συνίσταται σε εξήντα τέσσερις (64) εξισώσεις και εφοδιάστηκε, προκειμένου να εκτιμηθεί, με στατιστικά στοιχεία (κυρίως, από τις ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT και Τράπεζα της Ελλάδας) για την ελληνική οικονομία. Επομένως, σε ευθεία αντίθεση με τα γραφόμενα των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, οι εν λόγω μετρήσεις της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ (όπως, βεβαίως, και όλες οι άλλες μετρήσεις της) δεν βασίζονται σε «υποθέσεις» και «ισχυρισμούς».[7]

Όμως, για ό,τι συζητούμε σε αυτό ειδικά το σημείο, το πλέον σημαντικό είναι το εξής: Ακριβώς επειδή το υπόδειγμά μας ενέχει ένα δυναμικό τιμακό υπόδειγμα εισροών-εκροών, έπεται ότι συλλαμβάνει, εκ κατασκευής, το – όντως πρωτεύον για το ζήτημα της υποτίμησης – γεγονός ότι (ας χρησιμοποιήσουμε τα λόγια των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, αν και δεν αποδίδουν το φαινόμενο σε όλες τις διαστάσεις του): «οι τιμές των εγχωρίων

προϊόντων εξαρτώνται [...] από τις τιμές των εισαγόμενων, που χρησιμοποιούνται σαν ενδιάμεσα αγαθά».

Συμπέρασμα: Οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής αγνοούν τι σημαίνει «τιμιακό υπόδειγμα εισροών-εκροών» ή δεν το αγνοούν, αλλά αποκρύπτουν ότι σε ένα τέτοιο υπόδειγμα βασίζονται οι εμπειρικές μετρήσεις του ΕΔΕΚΟΠ για υποτίμηση-πληθωρισμό-διεθνή ανταγωνιστικότητα. Άλλη περίπτωση δεν υπάρχει.

(iv). Οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής διατείνονται: «οι τιμές των εγχώριων προϊόντων εξαρτώνται σε ένα μεγάλο βαθμό [...]» και «οι εγχώριες τιμές στην παραγωγή θα προσαρμοστούν γρήγορα [...]». Τι σημαίνουν, άραγε, «σε ένα μεγάλο βαθμό» και «γρήγορα»;

Χάρη συντομίας, ας ασχοληθούμε μόνο με τον «ένα μεγάλο βαθμό» των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, διότι ό,τι θα επισημάνουμε ισχύει, τηρουμένων των αντιστοιχιών, και για το «γρήγορα» (σε αυστηρά μαθηματικούς όρους, βλέπε την ανάλυση της κατανομής των ιδιοτιμών των μητρών τεχνικών συντελεστών της ελληνικής οικονομίας, η οποία αναπτύσσεται στα Katsinos and Mariolis, 2012, και Mariolis and Tsoulfidis, 2016, Chaps. 5-6):

(α). Σημαίνει, ας πούμε, 10%, 50% ή 90%;

Διότι, για παράδειγμα, τόσο το 0.03% όσο και το 99.90% είναι «μεγάλα», δεδομένου ότι και τα δύο είναι μεγαλύτερα από άπειρα στο πλήθος άλλα ποσοστά.

(β). Ο «ένας μεγάλος βαθμός», τον οποίο εικάζουν οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής (γράφω: «εικάζουν», διότι δεν προσφέρουν κάποια μέτρηση), είναι ο ίδιος για όλους τους κλάδους της ελληνικής οικονομίας ή αυτός κυμαίνεται διακλαδικά;

(γ). Εάν κυμαίνεται διακλαδικά, τότε σε ποιο εύρος; Κυμαίνεται, **κατά κανόνα**, στο εύρος του 10%-40% ή στο εύρος του 80%-90%;

Διότι, άλλες επιπτώσεις (από την υποτίμηση) αναμένονται στην πρώτη περίπτωση (του 10%-40%) και άλλες στη δεύτερη περίπτωση (του 80%-90%), **σε συνάρτηση**, επιπλέον, με:

(γ1). Το «μηχανισμό μετάδοσης ή, αλλιώς, διάχυσης της υποτίμησης» στα κόστη παραγωγής των ημεδαπών εμπορευμάτων (περιλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των μισθολογικών κοστών και των περιθωρίων κέρδους), τον οποίο είναι αναγκασμένος να προϋποθέσει και μοντελοποιήσει η/ο μελετητής (βάσει θεωρητικών ή και εμπειρικών-ιστορικών στοιχείων).

(γ2). Τη δομή των συνολικών – άμεσων και έμμεσων – διακλαδικών συνδέσεων (*linkages*) της ημεδαπής οικονομίας (η οποία προσδιορίζεται βάσει των διαθέσιμων Πινάκων Εισροών-Εκροών).

Αφού, λοιπόν, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής επιθυμούν να έχουν θέση για το ζήτημα της νομισματικής υποτίμησης στην ελληνική οικονομία, οφείλουν να μοντελοποιήσουν ένα μηχανισμό διάχυσης της υποτίμησης και, εν συνεχεία, να απαντήσουν σε όλα τα ως άνω ερωτήματα. Η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ το έχει κάνει. Διότι εάν δεν το είχε κάνει, δεν θα ήταν σε θέση να προχωρήσει στις εμπειρικές μετρήσεις που εμπεριέχει.

Τέλος, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ δεν καινοτόμησε σε αυτό το ζήτημα, αλλά ακολούθησε τους γενικούς κανόνες μίας επιστημονικής μέτρησης των επιπτώσεων της ονομαστικής υποτίμησης, τους οποίους φαίνεται να ακολούθησε και, για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (όπως θα δούμε στη συνέχεια του παρόντος), όταν ανακοίνωσε δικές της μετρήσεις (για τις επιπτώσεις της υποτίμησης του ευρώ).

(v). Στο κατά σειρά δεύτερο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής είτε ανακάλυψαν είτε ομολόγησαν ότι η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ περιέχει μετρήσεις για τις επιπτώσεις της νομισματικής υποτίμησης – έστω – στον ημεδαπό ποσοστιαίο ρυθμό πληθωρισμού και στη διεθνή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Φαίνεται, όμως, ότι αυτές οι μετρήσεις αφήνουν παντελώς ανικανοποίητους τους κ.κ. Λιανό, Μπήτρο και Σαρρή, δεδομένου ότι τις χαρακτηρίζουν ως: «αβάσιμους ισχυρισμούς». Γιατί; Απαντούν: «Εμείς γνωρίζουμε από τη βιβλιογραφία ότι οποιοδήποτε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα κερδίζεται μέσω υποτίμησης του εθνικού νομίσματος χάνεται το πολύ σε έξι μήνες.».

Ατυχώς, αυτή η απάντηση είναι:

(α). Αυτοαναφορική: «εμείς γνωρίζουμε».

(β). Αοριστολογική: «από τη βιβλιογραφία». Ρωτάμε: ποια βιβλιογραφία;

Ενδέχεται, όμως, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής να θεωρούν ότι στα άρθρα των εφημερίδων δεν είναι δυνατόν, λόγω χώρου ή ύφους κειμένων, να παρατίθενται οι εννοούμενες συγκεκριμένες βιβλιογραφικές πηγές. Οποιος/α δείχνει ευαισθησία για τέτοιες παραμέτρους, οφείλει πρώτα να δείχνει τον αντίστοιχο σεβασμό στη δουλειά των άλλων.

Έχω, όμως, και άλλες, πολύ σοβαρές, επιφυλάξεις για το: «από τη βιβλιογραφία», γιατί διαπιστώνω, για παράδειγμα, ότι, σε ένα αυστηρά ακαδημαϊκό και τεχνικό σύγγραμμά του, ο κ. Αλέξανδρος Σαρρής χειρίζεται τη βιβλιογραφία με τρόπο δανεισμένο από μάλλον αλλότριες δραστηριότητες και, συγκεκριμένα, με την τεχνική του – άνευ της ελάχιστης ειδικής αναφοράς – κολλάζ: παρέβαλε το λεκτικό κείμενο, εξισώσεις, σχήματα και ασκήσεις του Silberberg (1978) με την αναπαραγωγή τους στο Σαρρής (1986).

(γ). *Sui generis*: Εάν, όπως δηλώνουν οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής, ισχύει ότι «οποιοδήποτε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα κερδίζεται μέσω

υποτίμησης του εθνικού νομίσματος χάνεται το πολύ σε έξι μήνες», έπεται ότι, σε γενικές, έστω, γραμμές, μία νομισματική υποτίμηση κατά $x\%$ οδηγεί, το πολύ εντός έξι μηνών, σε μέσο ποσοστιαίο ρυθμό πληθωρισμού της τάξης του $x\%$ και, έστω πολύ χονδρικά, σε μέσο ποσοστιαίο ρυθμό πληθωρισμού της τάξης του $2x\%$, εντός δώδεκα μηνών ή ενός έτους.

Ήτοι, κατά τους κ.κ. Λιανό, Μπήτρο και Σαρρή ο λόγος ετήσιου ρυθμού πληθωρισμού-ποσοστού ονομαστικής υποτίμησης είναι της τάξης του 2.

Άραγε, υποστηρίζεται αυτός ο κατά τους κ.κ. Λιανό, Μπήτρο και Σαρρή «κανόνας του 1 (εξάμηνο) ή του 2 (έτος)» από ευρήματα;

(γ1). Μεταξύ πολλών πηγών, ας στραφούμε, καταρχάς, σε μία σχετικά πρόσφατη, και υπεράνω πάσης υποψίας (ελπίζουμε!), ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Όταν, λοιπόν, **μετά** το Μάρτιο του 2014, το ευρώ άρχισε – (και) εκουσίως! – να ολισθαίνει αισθητά έναντι βασικών νομισμάτων (έως τον Μάρτιο του 2015 είχε υποτιμηθεί κατά, περίπου, 22% έναντι του αμερικανικού δολαρίου και κατά 13% έναντι της βρετανικής λίρας), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καταπαύστηκε με τις εν δυνάμει θετικές επιπτώσεις των νομισματικών υποτιμήσεων (βλέπε European Commission, 2015, pp. 50-52). Και, ακολούθως, η Τράπεζα της Ελλάδας (2015) αναπαρήγαγε τις αναλύσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως εξής:

«Τα αίτια της σημαντικής εξασθένησης του ευρώ σχετίζονται κυρίως με το διαφορετικό κύκλο της νομισματικής πολιτικής, **καθώς η ΕΚΤ ξεκίνησε πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης** την περίοδο που η Fed προανήγγειλε τη φάση αντιστροφής της πολύ χαλαρής δικής της νομισματικής πολιτικής. Η υποτίμηση του ευρώ μεταβάλλει τις σχετικές τιμές μεταξύ προϊόντων εντός και εκτός της ζώνης του ευρώ, προκαλώντας μεταβολές στη σύνθεση της ζήτησης. Ο **βαθμός** στον οποίο η μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών επιδρά στις σχετικές ποσότητες εξαρτάται κυρίως από τρεις παράγοντες: α) από το βαθμό στον οποίο οι μεταβολές των ισοτιμιών ενσωματώνονται στις τελικές τιμές εισαγομένων και εξαγομένων και δεν απορροφώνται από τα περιθώρια κέρδους των εισαγωγέων και των εξαγωγέων (περίπου το 80% του ποσοστού της υποτίμησης του ευρώ μετακυλίνεται στις τιμές των εισαγομένων), β) από το βαθμό εμπορικού ανοίγματος κάθε οικονομίας της ζώνης του ευρώ στις εκτός ευρωζώνης οικονομίες (λ.χ. μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης, η Μάλτα, το Λουξεμβούργο και η Ιρλανδία έχουν τις περισσότερες εξαγωγές, ως ποσοστό του ΑΕΠ τους, εκτός ζώνης του ευρώ) και γ) από τη συγκεκριμένη γεωγραφική σύνθεση των εκτός ζώνης του ευρώ εμπορικών εταίρων και τη συγκεκριμένη εξέλιξη της διμερούς συναλλαγματικής ισοτιμίας με τον καθέναν από αυτούς (λ.χ. οι χώρες της Βαλτικής και η Φινλανδία αντιμετώπισαν ανατίμηση και όχι υποτίμηση της ονομαστικής σταθμισμένης

συναλλαγματικής τους ισοτιμίας, καθότι έχουν ως κυριότερο εμπορικό εταίρο τη Ρωσία, το νόμισμα της οποίας υποτιμήθηκε σοβαρά έναντι του ευρώ [κατά 30% – Θ. Μ.]. Η χαμηλότερη ισοτιμία του ευρώ κάνει γενικώς φθηνότερα τα εξαγόμενα προϊόντα της ζώνης του ευρώ και ακριβότερα τα εισαγόμενα, τελικά και ενδιάμεσα αγαθά και τις πρώτες ύλες. **Κατά μέσο όρο στις χώρες-μέλη της ζώνης του ευρώ, το 30% της αξίας των εξαγωγών αποτελείται από εισαγόμενα ενδιάμεσα αγαθά και πρώτες ύλες**, γεγονός που υπογραμμίζει την επίπτωση της υποτίμησης στο κόστος παραγωγής σε επιχειρήσεις και κλάδους εντάσεως εισαγόμενων βασικών εμπορευμάτων (πετρέλαιο, μέταλλα κ.λπ.) και ενδιάμεσων αγαθών. Ως προς τις ξένες άμεσες επενδύσεις μη κατοίκων, η υποτίμηση του ευρώ, εάν θεωρηθεί ότι θα διατηρηθεί μεσοπρόθεσμα, μειώνει το κόστος υλοποίησης νέων επενδύσεων, αλλά ταυτόχρονα μειώνει την αξία σε ξένο νόμισμα των κερδών από τις ήδη υπάρχουσες. Σε γενικές γραμμές, η σημειωθείσα υποτίμηση του ευρώ, **εάν διατηρηθεί, αναμένεται ότι θα οδηγήσει σε αύξηση των καθαρών εξαγωγών και υποκατάσταση εισαγωγών προς όφελος των εγχωρίως παραγόμενων προϊόντων, ενισχύοντας τις επενδύσεις, την ανάπτυξη και την απασχόληση**. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **μια υποτίμηση της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ κατά 10% μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ κατά 0.6% το πρώτο έτος και κατά 0.4% το δεύτερο έτος.**» (Τράπεζα της Ελλάδος, 2015, σσ. 32-33 – πρόσθετη έμφαση).

Περαιτέρω, οι ως άνω αναλύσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περιείχαν και άλλες δύο εκτιμήσεις: Κατά μέσο όρο, μία υποτίμηση του ευρώ κατά 5% οδηγεί, πρώτον, σε αύξηση των ευρωζωνικών τιμών καταναλωτή κατά 0.3% μετά από ένα έτος, και, δεύτερον, σε μείωση των σε ξένο νόμισμα εκφρασμένων τιμών των εξαγωγών κατά 2% μετά από ένα έτος (βλέπε European Commission, 2015, pp. 51-52).

(γ2). Τώρα, ας εστιάσουμε, για παράδειγμα, σε εμπειρικά παρατηρηθέντες λόγους ποσοστιαίου ρυθμού πληθωρισμού-ποσοστού ονομαστικής υποτίμησης κατά μήκος νομισματικών υποτιμήσεων (διαφόρων υψών), οι οποίες έλαβαν χώρα κατά τη δεκαετία του 1990, σε διάφορες, αρκετά ανομοιογενείς και μη-ανομοιογενείς μεταξύ τους, εθνικές οικονομίες, και έχουν αναλυθεί εκτενώς στη διεθνή βιβλιογραφία (βλέπε, για παράδειγμα, Burstein et al., 2005).

Λοιπόν, τα στοιχεία δείχνουν ότι, **εάν** είναι να διατυπώσουμε κάποιον «κανόνα», τότε αυτός μάλλον είναι ο «κανόνας του 0.20 με 0.40» και, μάλιστα, με χρονικό ορίζοντα αναφοράς της τάξης των **δεκαοκτώ** (παρά των έξι ή των δώδεκα) **μηνών**.

Μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις (εάν όχι η μοναδική) κάποιας προσέγγισης του κατά τους κ.κ. Λιανό, Μπήτρο και Σαρρή «κανόνα του 2»

είναι εκείνη του Μεξικού, κατά την περίοδο άνοιξη 1997-φθινόπωρο 1999, όπου ο ρυθμός πληθωρισμού ήταν περί το 28% και το ποσοστό υποτίμησης ήταν περί το 16% (ήτοι, $28/16 = 1.75$).

(γ3). Τέλος, πρέπει, αν και κάθε άλλο παρά μου είναι ευχάριστο, να ανατρέξουμε στο τι έγραφε ο κ. Θεόδωρος Λιανός για ορισμένες από τις επιπτώσεις της νομισματικής υποτίμησης στην ελληνική οικονομία, σε δύο άρθρα του, τα οποία δημοσιεύτηκαν σε διάστημα δύο εβδομάδων **μετά** την κατά 14% υποτίμηση της δραχμής στις 14.03.1998:

«Πριν από μερικές ημέρες η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 14%. Στη διάρκεια της εβδομάδας που πέρασε έχουν διατυπωθεί διάφορες αναλύσεις και γνώμες για τις επιπτώσεις της υποτίμησης επί του ύψους του επιτοκίου, της εξέλιξης των επενδύσεων, των εισαγωγών, των εξαγωγών, επί των τιμών των μετοχών κλπ. Λίγα όμως έχουν γραφτεί για το πώς η υποτίμηση θα επηρεάσει τον καταναλωτή και για το τι μπορεί ο καταναλωτής να κάνει για να αποφύγει, στον βαθμό που είναι δυνατό, μερικές αρνητικές συνέπειες.[...] Κατά συνέπεια, δεν πρέπει να αναμένεται μια γενική αύξηση των τιμών των καταναλωτικών προϊόντων. Εντούτοις είναι πιθανό δαιμόνιοι Έλληνες επιχειρηματίες και έμποροι να θελήσουν να εκμεταλλευθούν το υποτιθέμενο κλίμα του αναμενόμενου πληθωρισμού και να αυξάνουν αυθαίρετα τις τιμές χωρίς να έχει αυξηθεί το κόστος παραγωγής. Τέτοια φαινόμενα έχουν παρατηρηθεί σε αρκετές περιπτώσεις και για τον λόγο αυτό το Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (ΣΔΟΕ) έχει κινητοποιηθεί για να ελέγξει το ενδεχόμενο κύμα κερδοσκοπίας εις βάρος των καταναλωτών. Πώς μπορεί ο καταναλωτής να προστατεύσει το εισόδημά του σε αυτές τις περιπτώσεις, δηλαδή της κερδοσκοπίας και της υποτίμησης; Ως προς τις επιπτώσεις της υποτίμησης ο καταναλωτής έχει μόνο μία άμυνα, δηλαδή να μεταβάλει τις καταναλωτικές του συνήθειες και να υποκαταστήσει τα εισαγόμενα προϊόντα που τώρα είναι ακριβότερα με ελληνικά που είναι σχετικά φθηνότερα. Σε πολλές περιπτώσεις η υποκατάσταση είναι εύκολη. Π.χ. μπορεί κανείς να φτιάξει εξίσου νόστιμη μακαρονάδα με ελληνικά μακαρόνια αντί των ιταλικών ή να αγοράσει γραβιέρα Κρήτης αντί για δανικό τυρί. Βέβαια, αν κάποιος επιμένει πως δεν μπορεί να ζήσει χωρίς γαλλικά υποκάμισα, τότε είναι αναγκασμένος να υποστεί το επιπλέον κόστος. Η στροφή της κατανάλωσης από τα εισαγόμενα προϊόντα στα εγχωρίως παραγόμενα θα έχει επιπλέον θετικές συνέπειες για την οικονομία στο σύνολό της. [...] Είναι φανερό ότι η υποτίμηση θα επηρεάσει αρνητικά, τουλάχιστον βραχυχρονίως, τους καταναλωτές, διότι θα αναγκαστούν να υποστούν το μεγαλύτερο κόστος του καλαθιού της νοικοκυράς. Οι καταναλωτές όμως μπορούν με τις ενέργειές τους να μειώσουν αυτές τις αρνητικές επιπτώσεις. Βέβαια, μακροχρόνια τα πράγματα θα είναι διαφορετικά και κατά πάσα πιθανότητα θετικά για την απασχόληση, για τα

εισοδήματα των ατόμων και για την οικονομία γενικά. (Λιανός, 1998α). [...] Η υποτίμηση όμως της δραχμής αναμένεται να αυξήσει τον πληθωρισμό κατά 2.5 περίπου μονάδες. (Λιανός, 1998β).».

Θα σταθούμε σε ένα μόνο σημείο, διότι στην αντίθετη περίπτωση έχουμε κάθε δικαίωμα, προφανώς, να μακρηγορήσουμε: Τότε (έτος 1998), ο κατά τον κ. Λιανό «κανόνας» ήταν εκείνος του 0.18 (2.5/14), ενώ τώρα (έτος 2017), ο κατά τον κ. Λιανό «κανόνας» είναι αυτός του 2. Συγκλονιστική μεταβολή «κανόνα», θα λέγαμε, μέσα σε δύο δεκαετίες, ήτοι κατά 1011% ή, αλλιώς, κανόνας-λάστιχο.

Πάντως, σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, ο πληθωρισμός που όντως προκλήθηκε από εκείνη την κατά 14% υποτίμηση της δραχμής ήταν της τάξης 1.2%, ήτοι $1.2/14 = 0.09$ (βλέπε την *Εξαμηνιαία Έκθεση Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας*, 1999, και *Το Βήμα*, 10.01.1999, ένθετο *Ανάπτυξη*, σελ. 4).

Όπως και να έχουν τα πράγματα με τον κανόνα των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, ο κ. Λιανός έγραφε **πριν** από την προαναφερθείσα υποτίμηση της δραχμής τα εξής: «Νομίζω ότι πολύ σύντομα η ελλειμματικότητα του ισοζυγίου πληρωμών θα γίνει το κύριο πρόβλημα της οικονομίας. Και είναι σκόπιμο να ληφθούν μέτρα τώρα προς δύο κατευθύνσεις, δηλαδή μείωση των επιτοκίων χορηγήσεων για μακροπρόθεσμο δανεισμό και ταχύτερη υποτίμηση της δραχμής. Η υποτίμηση της δραχμής θα προωθήσει το εξωτερικό μας εμπόριο και τον τουρισμό χωρίς επιπτώσεις στον πληθωρισμό, ενώ η μείωση του επιτοκίου σε συνδυασμό με την υποτίμηση θα αποθαρρύνει τον εξωτερικό δανεισμό.» (Λιανός, 1997).

Θα συμφωνήσετε, νομίζω, ότι δεν αξίζει να σχολιάσουμε.

(vi). Καίτοι αποκρύπτεται (από πολλές πλευρές, «Ευρω-δεξιές» και «Ευρω-αριστερές») στη δημόσια «συζήτηση», όσοι γνωρίζουν στοιχειωδώς, έστω, την οικονομική επιστήμη, γνωρίζουν επίσης ότι, πέραν πάσης αμφιβολίας, οι νομισματικές υποτιμήσεις έχουν θετικές και αρνητικές ή αρνητικές και θετικές επιπτώσεις.

Έτσι, για παράδειγμα, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ επισημαίνει: «[Μ]ια ονομαστική υποτίμηση στο εύρος του 30% με 50%, θα προκαλούσε: Α. Εισαγόμενο μέσο πληθωρισμό της τάξης του 6% με 10% για το πρώτο έτος, με τάση μείωσης στο 4% με 6% για το δεύτερο έτος. Αυτό το ύψος **πληθωρισμού** είναι ένα «**κόστος**» που πρέπει να καταβληθεί από την ελληνική οικονομία για την **αδυναμία** του **Ιδιωτικού** τομέα της να **ανταπεξέλθει στον διεθνή ανταγωνισμό**.» (σελ. 78 – πρόσθετη έμφαση).[8]

(vii). Στο κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής διαβεβαιώνουν, όπως είδαμε, ότι «οποιαδήποτε βελτίωση του κόστους [...] δεν

θα οδηγήσει σε μεγάλη αύξηση των εξαγωγών, διότι η ανταγωνιστικότητα» εξαρτάται «κυρίως από την ποιότητα των προϊόντων που εξάγονται».

Εάν αφήσουμε στην άκρη τις γενικολογίες («οποιαδήποτε βελτίωση», «μεγάλη αύξηση», «κυρίως από την ποιότητα»), τότε στρεφόμαστε στις καθοριστικές πλευρές της πραγματικότητας: ποια είναι η προέλευση, ο βαθμός, οι επιπτώσεις και, τέλος, οι συνεπαγωγές για την εθνική οικονομική πολιτική της υπονοούμενης εξάρτησης; Το ζήτημα υπάρχει αλλά είναι πολύ πιο βαθύ από όσο αφήνουν να εννοηθεί οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής και, ταυτοχρόνως, παραπέμπει στην αναγκαιότητα μεταβολής της διατομεακής δομής της ελληνικής οικονομίας. Μεταβολής η οποία – σύμφωνα με όλα τα έως σήμερα και τα προβλεπόμενα δεδομένα – δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί εντός-ONE.

Ειδικότερα, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ πραγματοποιείται το όλο ζήτημα αναλύοντας θεωρητικά και εμπειρικά (καταρχάς μέσω ενός συστήματος δώδεκα (12) δεικτών για κάθε ένα από τα εξήντα τρία (63) εμπορεύματα-κλάδους της ελληνικής οικονομίας, τα οποία απεικονίζονται στους διαθέσιμους Πίνακες Εισροών-Εκροών): τη δομή της ελληνικής οικονομίας και το διεθνές εμπόριο (Ενότητα 9.5), το αναπτυξιακό αδιέξοδο, το οποίο επιβάλλεται (και) από αυτήν τη δομή (Ενότητα 9.6) και τις – λεγόμενες – διαρροές (*leakages*) στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας (Κεφάλαιο 10). Σε αυτή τη βάση θεμελιώνεται, καταρχάς, η «αναγκαιότητα αλλαγής πορείας» (Κεφάλαιο 11) και ο «νέος δρόμος για την Ελλάδα» (Μέρος III), τον οποίο αυτή η μελέτη συγκεκριμένα προτείνει.

(viii). Στο κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής προσφέρουν, όπως είδαμε, μία – κατά τους ίδιους – «τρανή απόδειξη», συγκρίνοντας την – όντως εφαρμοσθείσα – υποτίμηση μισθών με την – υποθετική – νομισματική υποτίμηση. Μήπως, όμως, τους διαφεύγει ένα σύνολο σημαντικών «παραμέτρων»; Εν συντομία, **κάποιες** από αυτές είναι:

(α). Λόγω κοινωνικο-πολιτικών περιορισμών και τριβών, είναι πολύ πιο εύκολο να γίνει μία εφάπαξ νομισματική υποτίμηση της τάξης του 50% και 60% από το να γίνει μία εφάπαξ υποτίμηση μισθών του ιδίου ύψους. Και για αυτό δεν έγινε, το έτος 2010, υποτίμηση μισθών τέτοιου ύψους (το πόσο θα υποτιμηθούν οι μισθοί, σε βάθος χρόνου, μέσω των αλληπάλληλων «μνημονίων» είναι, βεβαίως, διαφορετικό ζήτημα).[9]

(β). Στην Ελλάδα, η πολιτική υποτίμησης μισθών εφαρμόστηκε υπό συνθήκες, πρώτον, παράλληλης αύξησης των συντελεστών εμμέσων φόρων, και, δεύτερον, μη-ελέγχου, από τις εθνικές αρχές, της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Έτσι, για παράδειγμα, οι όποιες θετικές επιπτώσεις της στη διεθνή ανταγωνιστικότητα αντιστρέφονταν στις περιόδους εκείνες, κατά τις οποίες σημειώνονταν ανατιμήσεις του ευρώ, όπως – ιδίως – κατά τον Ιούνιο 2010-

Μάιο 2011 (ανατίμηση 19% ως προς το δολάριο ΗΠΑ) και κατά τον Ιούλιο 2012-Μάιο 2014 (ανατίμηση 13% ως προς το δολάριο ΗΠΑ).

(γ). Για να συγκρίνει κανείς τις επιπτώσεις των δύο υποτιμήσεων στη διεθνή ανταγωνιστικότητα προαπαιτείται αναλυτική εμπειρική μελέτη της συμβολής όλων των επιμέρους συνιστωσών κόστους στη διαμόρφωση των τιμών της ελληνικής οικονομίας. Νέες, *ad hoc* μετρήσεις μας, οι οποίες ανακοινώθηκαν μετά τη δημοσίευση της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ, δείχνουν ότι η εφαρμοσθείσα πολιτική υποτίμησης μισθών συνιστά, ακόμα και υπό ευνοϊκές συνθήκες (δηλαδή, χωρίς την αύξηση των συντελεστών εμμέσων φόρων και τη μεταβολή της ισοτιμίας του ευρώ), **συγκριτικά** αργή και αναποτελεσματική διαδικασία βελτίωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, η οποία ανακατανέμει, επιπλέον, το κοινωνικό εισόδημα υπέρ των **κερδών**, σε όχι ασήμαντο βάθος χρόνου (βλέπε Μαριόλης και Ροδουσάκης, 2017, Μαριόλης και Σώκλης, 2017).

Έτσι, σύμφωνα με αυτές τις νέες μετρήσεις, η εφαρμοσθείσα πολιτική δεν μπορούσε να οδηγήσει σε αξιόλογη άνοδο της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, καίτοι συνέβαλε, πράγματι, στη μείωση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ (το οποίο ήταν, εξάλλου, συστηματικά χαμηλό σε ευρωζωνικούς όρους) και, κατ' επέκταση, στη συμπίεση της συνολικής ενεργού ζήτησεως, στην εκβάθυνση της ύφεσης, στην υπερακόντιση της ανεργίας και, μέσω συρρίκνωσης της όλης οικονομικής δραστηριότητας, σε διόρθωση των εξωτερικών και δημοσίων ελλειμμάτων της ελληνικής οικονομίας.

Ούτως ή άλλως, πρέπει εξ αρχής να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη την κατά Friedman (1953, p. 173) προσομοίωση της μεταβολής της συναλλαγματικής ισοτιμίας με την αλλαγή της ώρας σε θερινή:

«Προφανώς, είναι πολύ πιο απλό να αλλάξουν οι δείκτες του ρολογιού, το οποίο καθοδηγεί τους πάντες, από το να αλλάξει κάθε άτομο μεμονωμένα το υπόδειγμα αντίδρασής του ως προς το ρολόι, ακόμα και εάν όλοι θέλουν να το κάνουν. Η κατάσταση είναι ακριβώς ίδια στην αγορά συναλλάγματος. Είναι πολύ πιο απλό να καταστεί εφικτή η αλλαγή μίας τιμής, ήτοι η τιμή του συναλλάγματος, από το να βασιστείτε σε αλλαγές στην πληθώρα των τιμών, οι οποίες συναποτελούν τη διάρθρωση των ημεδαπών τιμών.»

Τέλος, σε απόλυτη συμφωνία – πρέπει να λέγεται – με ορισμένους Έλληνες «αριστερούς ή και μαρξιστές οικονομολόγους» (όπως επιθυμούν να ονομάζονται), οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής δεν διστάζουν να τονίζουν τον πληθωρισμό και, **άρα**, την ανακατανομή του εισοδήματος εις βάρος των μισθών που **θα** δημιουργούσε η νομισματική υποτίμηση. Ακόμα και εάν παραβλέψουμε το γεγονός ότι αυτό το «άρα» δεν είναι (και ποτέ δεν πρόκειται να γίνει) θεώρημα της οικονομικής επιστήμης, παραμένει το εξής: σχετικά με

ό,τι έχει ήδη συντελεστεί, στην Ελλάδα, μέσω της υποτίμησης μισθών, οι προαναφερθέντες (όλοι ανεξαιρέτως) παραμένουν εγκρατείς.

2.2. Περί Νομισματικής Πολιτικής

Στο **πρώτο άρθρο** των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή γράφεται το εξής:

«[Υ]ποστηρίζουν [τα μέλη του ΕΔΕΚΟΠ – Θ. Μ.] ότι πρέπει να τονωθεί η ζήτηση, σε πρώτη φάση με αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας, δηλαδή με χρηματοδότηση των κυβερνητικών ελλειμμάτων με **έκδοση νέου χρήματος**. Υποστηρίζουν δε ότι αυτό μπορεί να γίνει **χωρίς να αυξηθούν** οι εγχώριες τιμές. Αυτή η ουσιαστικά «κεϋνσιανή» συνταγή έχει νόημα και εφαρμογή σε οικονομίες των οποίων η παραγωγική βάση έχει μεγάλα περιθώρια αύξησης λόγω μη απασχολούμενων εγχώριων πόρων, βασικά εργαζομένων και κεφαλαίου. Για την Ελλάδα, ενώ πράγματι υπάρχει μεγάλη ανεργία και μη απασχολούμενο κεφαλαιακό δυναμικό σε κάποιες βιομηχανίες, αυτή η ανεργία εστιάζεται κυρίως στους ανειδίκευτους εργάτες και σε τομείς όπως το εμπόριο και οι κατασκευές. Οι τομείς αυτοί αποτέλεσαν την αιχμή της φούσκας που γέννησε η υπερβολική αύξηση της ζήτησης, η οποία προήλθε από τα χαμηλά πραγματικά επιτόκια που συνόδευσαν την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Δεν νομίζουμε ότι κανένας επιθυμεί την επάνοδο σε μία τέτοιου είδους αύξηση της ζήτησης και του ΑΕΠ. **Μία μη στοχευμένη** αύξηση της ζήτησης δεν μπορεί να δημιουργήσει την **παραγωγή** και την **απασχόληση** που έχει ανάγκη η Ελλάδα για μία διατηρήσιμη μεγέθυνση του ΑΕΠ και των πραγματικών εισοδημάτων.» (πρόσθετη έμφαση).

Κατά το **δεύτερο άρθρο** των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή άλλοι «**αβάσιμοι ισχυρισμοί** σχετικά με την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση» της μελέτης του ΕΔΕΟΠ είναι:

«3. Η **πολιτική της αύξησης της ζήτησης** θα γίνει κυρίως από τον **δημόσιο** τομέα, ο οποίος θα ενισχύσει **συγκεκριμένους κλάδους** που έχουν **μεγάλους «πολλαπλασιαστές»** εισοδήματος, όπως προκύπτει από ανάλυση πινάκων εισροών-εκροών. [...] 4. **Νομισματική χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών**. Δηλαδή **τύπωμα χρήματος**. Η εμπειρία έχει δείξει ότι η **αύξηση των τιμών** και κατά συνέπεια ο **πληθωρισμός** από μια τέτοια πολιτική είναι και **μεγάλη και άμεση**. Άρα αυτή η πολιτική **δεν είναι δόκιμη**. [...] Όπως έλεγε ο **J. M. Keynes**, η **χρησιμοποίηση νομισματικής επέκτασης για να επιτευχθεί ανάπτυξη είναι σαν να προσπαθεί κανείς να παχύνει φορόντας μεγαλύτερη ζώνη.**» (πρόσθετη έμφαση).

Επί αυτών παρατηρούμε τα εξής:

(i). Στο κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής γράφουν ότι η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ υποστηρίζει τα εξής:

(α). Η «χρηματοδότηση των κυβερνητικών ελλειμμάτων με έκδοση νέου χρήματος [...] μπορεί να γίνει χωρίς να αυξηθούν οι εγχώριες τιμές.».

Όπως θα δούμε, πολύ συγκεκριμένα (καίτοι συνοπτικά), στη συνέχεια του παρόντος άρθρου, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ υποστηρίζει το ακριβώς αντίθετο: Ορισμένης έκτασης και προϋπολογισμένη χρηματοδότηση δημοσίων δαπανών με έκδοση νέου χρήματος, η οποία θα συμβαδίσει με ημεδαπό πληθωρισμό της τάξης του 10%. Επίσης, ανακατανομή υφιστάμενων δημοσίων δαπανών, ούτως ώστε να επιτευχθούν τα κατά το δυνατόν ευνοϊκά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην οικονομική μεγέθυνση, στην απασχόληση της εργασίας και στο εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας.

(β). «[Μ]η στοχευμένη αύξηση της [ενεργού – Θ. Μ.] ζήτησης».

Όπως θα δούμε, πολύ συγκεκριμένα (καίτοι συνοπτικά), στη συνέχεια του παρόντος άρθρου, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ υποστηρίζει το ακριβώς αντίθετο: Προϋπολογισμένη, κλαδικά στοχευμένη και επιμερισμένα προωθούμενη από διαφορετικά μέσα οικονομικής πολιτικής αύξηση της ενεργού ζήτησεως.

Συμπέρασμα: Ισχύει ακριβώς ό,τι επισημάναμε και για το ζήτημα της νομισματικής υποτίμησης. Δηλαδή, ότι, γράφοντας το κατά σειρά πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής αναφέρονταν στη μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ χωρίς να την έχουν διαβάσει ή την είχαν διαβάσει αλλά όχι κατανοήσει ή, τέλος, την είχαν κατανοήσει, αλλά αποκρύπταν το περιεχόμενό της.

(ii). Ακολούθως, θα ασχοληθούμε με τα γραφόμενα στο **δεύτερο άρθρο** των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή.

Καταρχάς, διαπιστώνεται ότι, τώρα, οι συγγραφείς ομολογούν ότι η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ υποστηρίζει τη **στοχευμένη** τόνωση της ζήτησης, δεδομένου ότι γράφουν:

«Η πολιτική της αύξησης της ζήτησης θα γίνει κυρίως από το δημόσιο τομέα, ο οποίος θα ενισχύσει συγκεκριμένους κλάδους που έχουν μεγάλους «πολλαπλασιαστές» εισοδήματος, όπως προκύπτει από ανάλυση πινάκων εισροών-εκροών.».

Βεβαίως, όπως θα δούμε στη συνέχεια του παρόντος, η περιγραφή που δίνουν είναι ατυχής. Προς το παρόν, ας σημειώσω μόνο ότι, στη μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ, η πολιτική της στοχευμένης αύξησης της ενεργού ζήτησεως δεν βασίζεται στη μέτρηση των κλαδικών «πολλαπλασιαστών» εισοδήματος», αλλά – τουλάχιστον – των σφραφαιϊανών πολλαπλασιαστών (α) προϊόντος, (β) εισαγωγών, και (γ) απασχόλησης εργασίας (Kurz, 1985, Mariolis, 2008, Mariolis and Soklis, 2015), καθώς και των σφραφαιϊανών «χρονολογημένων ποσοτήτων εισαγομένων εισροών» (για αυτή την έννοια, βλέπε Sraffa, 1960, Chap. 6, και Katsinos and Mariolis, 2012).

Περαιτέρω, ως ανατρέξουμε στην 3^η έκδοση του ακαδημαϊκού συγγράμματος των κ.κ. Θεόδωρου Λιανού και Θεοφάνη Μπένου (1988), και, ιδιαιτέρως, στο Κεφάλαιο 14 αυτού, το οποίο έχει τίτλο: «Δημοσιονομική Πολιτική, Νομισματική Πολιτική και πλήρης Απασχόληση».

Εκεί, λοιπόν, αναλύεται, εντός του συνήθους, μπορεί να λεχθεί, κεϋνσιανού πλαισίου, ο τρόπος «με τον οποίο η κυβέρνηση με τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική επιτυγχάνει να ωθήσει την οικονομία προς το επίπεδο της πλήρους απασχολήσεως.» (ό.π., σελ. 373). Ειδικότερα, στις σελίδες 391-403 διερευνώνται **συγκριτικά** οι επιπτώσεις μίας **επεκτατικής δημοσιονομικής** πολιτικής, η οποία στοχεύει στη επίτευξη πλήρους απασχολήσεως της εργασίας και χρηματοδοτείται με έναν από τους ακόλουθους τρεις τρόπους:

(α) δανεισμός (σσ. 391-394), ή

(β) τύπωμα χρήματος (σσ. 394-398), ή

(γ) φορολογία εισοδήματος (σσ. 400-403).

Από τη συγκριτική ανάλυση των συγγραφέων συνάγεται όχι μόνο ότι ο ως άνω **τρόπος (β)** δεν είναι αβάσιμος, αλλά και ότι είναι μάλλον ο καλύτερος από τους τρεις (βλέπε, ό.π. σελ. 394 και σελ. 397).

Επειδή, όμως, από τη δημοσίευση του εν λόγω συγγράμματος έχουν περάσει τρεις δεκαετίες, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, στο μεταξύ, έχουν μεταβληθεί οι σχετικές θεωρήσεις του κ. Λιανού. Ως εκ τούτου, ανατρέξαμε στο πλέον πρόσφατο (από ό,τι γνωρίζουμε) και αντίστοιχο ακαδημαϊκό σύγγραμμα του κ. Λιανού και της κας Αναστασίας Ψειρίδου (2015). Λοιπόν, από τα Κεφάλαια 15 και 21 αυτού του νέου συγγράμματος, δεν συνάγεται μεταβολή στις θεωρήσεις του κ. Λιανού.

Και για να συμπληρωθεί η «εικόνα», πρέπει να εστιάσουμε στο πώς ακριβώς θέτει και επιλύει το **όλο** ζήτημα της τόνωσης της ενεργού ζήτησεως, στην ελληνική οικονομία και για την τρέχουσα συγκυρία, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ:

«Παράλληλα με την [νομισματική – Θ. Μ.] υποτίμηση, η οικονομική πολιτική θα πρέπει να τονώσει την αυτόνομη ζήτηση (κρατικές τελικές καταναλωτικές δαπάνες, επενδύσεις και καθαρές εξαγωγές, δηλαδή εξαγωγές μείον εισαγωγές). Η μεταβολή της ζήτησης θα πρέπει να γίνει με **συγκεκριμένο** τρόπο σε εκείνα, δηλαδή, **τα εμπορεύματα και κλάδους**, τα οποία προσφέρουν τις μεγαλύτερες δυνατότητες ώστε να αυξηθεί στο **μέγιστο** βαθμό το συνολικά παραγόμενο **προϊόν** και η συνολική **απασχόληση**. Η **δυσκολία** για την ελληνική οικονομία είναι ότι αυτή η μεταβολή της ζήτησης θα πρέπει να συντελεστεί, ενώ παράλληλα θα πρέπει να **μειωθεί** το **δημόσιο έλλειμμα** και το **εξωτερικό έλλειμμα της χώρας**. Τέλος, αυτό θα πρέπει να γίνει παίρνοντας υπόψη την **σύνθεση** της αυτόνομης ζήτησης που **όντως** υπάρχει και η οποία αποτελεί

ρεαλιστικό δείκτη των βαθμών ελευθερίας στην οικονομική πολιτική για την ελληνική κυβέρνηση. (σελ. 81) [...] [H] **υποτίμηση** θα υποβοηθούσε σημαντικά την τόνωση της ζήτησης και θα αύξανε ιδιαίτερα την διεθνή ανταγωνιστικότητα του **Πρωτογενούς** τομέα και του τομέα των **Υπηρεσιών** [όπως προκύπτει, μονοσήμαντα, από τις μετρήσεις, οι οποίες παρουσιάζονται στις σελίδες 78-79 της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ και την εκεί εκτιθέμενη ειδική βιβλιογραφία – Θ. Μ.]. Παράλληλα **απαιτείται** μία «επιθετική» πολιτική **στοχευμένης ανακατανομής** και, ταυτοχρόνως, **αύξησης** των δημοσίων δαπανών. Οι δημόσιες δαπάνες χρηματοδοτούνται, κατά κανόνα, με **δανεισμό, φορολόγηση,** και **έκδοση νέου χρήματος** («νομισματική χρηματοδότηση ελλειμμάτων»). **Δεδομένης** της κατάστασης, στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία το 2016, οι δύο πρώτοι τρόποι – σε πρώτη φάση – απορρίπτονται. **Απομένει,** λοιπόν, η έκδοση νέου χρήματος, για την οποία συχνά ακούγεται ότι μπορεί να οδηγήσει σε «υψηλό πληθωρισμό». Αυτή η άποψη παραβλέπει, ωστόσο, την υποαπασχόληση της δυναμικότητας παραγωγής, η οποία στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά μεγάλη [βλέπε τη σελίδα 80 της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ – Θ. Μ.]. Για παράδειγμα, με βάση τους πολλαπλασιαστές αυτόνομης ζήτησης [βλέπε τις σελίδες 61-65 και 81-85 της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ, όπου συνοψίζονται ευρήματα από τριάντα χιλιάδες πολλαπλασιαστές και δείκτες για την ελληνική οικονομία – Θ. Μ.], μία αύξηση της «νομισματικής βάσης» κατά 10 δισ. ευρώ, για τη χρηματοδότηση κρατικών δαπανών σε εμπορεύματα του Πρωτογενούς τομέα και των Υπηρεσιών, θα ήταν **συμβατή** με διευθυνόμενο πληθωρισμό της τάξης του 10% (ο οποίος **προκύπτει,** όπως αναφέρθηκε, από **νομισματική υποτίμηση** κατά 50%) και μπορεί να οδηγήσει σε:

(α) Δημιουργία 420 χιλ. θέσεων εργασίας.

(β) Αύξηση του ΑΕΠ κατά 11.4 δισ. ευρώ ή 6.4% (ποσοστό αντίστοιχο με κείνο το οποίο είναι **συμβατό,** όπως αναφέρθηκε, με νομισματική **υποτίμηση** κατά 50%). [βλέπε τη σελίδα 79 της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ – Θ. Μ.]

(γ) Μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 3.4 δισ. ευρώ.

Σε αυτήν την περίπτωση, ωστόσο, θα υπήρχε και αύξηση του εξωτερικού ελλείμματος κατά 2.8 δισ. ευρώ, και αυτό ακριβώς υποδεικνύει ότι **δεν** αρκεί το μέσο της νομισματικά χρηματοδοτούμενης δημοσιονομικής πολιτικής, αλλά πρέπει να **συνδυαστεί** με εκείνο της νομισματικής υποτίμησης (σελ. 86). Για τις εκτιμήσεις υποθέτουμε ότι ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής της ονομαστικής ποσότητας χρήματος ισούται με αυτόν της νομισματικής βάσης, η μερική ελαστικότητα χρήματος ως προς το εισόδημα είναι της τάξης του 0.6-0.7 (σε αντιστοιχία με ευρήματα διαφόρων εμπειρικών μελετών) και, όπως προηγουμένως, έναν μέσο φορολογικό συντελεστή της τάξης του 0.30. Τέλος, βάσει του Πίνακα 6 [βλέπε τη σελίδα 83 της μελέτης – Θ. Μ.], χρησιμοποιούμε

τους αντίστοιχους μέσους τομεακούς πολλαπλασιαστές, ήτοι 1.14 (προϊόντος), 42 (απασχόλησης) και 0.28 (εισαγωγών). (σσ. 86-87, υποσημείωση 68)) (πρόσθετη έμφαση).

Συμπέρασμα: Οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής ξεχνούν στο δεύτερο άρθρο τους τι έγραψαν στο πρώτο άρθρο τους, ξεχνούν τι έχουν γράψει οι ίδιοι σε άλλα, ακόμα πιο επίσημα (μπορεί να λεχθεί) κείμενα τους (έστω, μόνο ο κ. Λιανός), διαστρεβλώνουν ή και παρακάμπτουν τις μετρήσεις της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ, αποφεύγουν να προσφέρουν τις δικές τους μετρήσεις και, έτσι, αυτοπεριορίζονται, τελικά, σε δηλώσεις: «η αύξηση των τιμών και κατά συνέπεια ο πληθωρισμός από μια τέτοια πολιτική είναι και μεγάλη και άμεση».

Ατυχώς, αυτές οι νέες δηλώσεις των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή δεν οδηγούν παρά μόνο σε νέα ερωτήματα, τα οποία δεν μπορεί παρά να είναι της ίδιας ακριβώς φύσεως με τα ερωτήματα στα οποία οδήγησαν οι δηλώσεις τους για τη νομισματική υποτίμηση. Τα ερωτήματα είναι: Πόσο «μεγάλη» και πόσο «άμεση»;

Όπως είδαμε, καίτοι επιγραμματικά, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ δεν προσφέρει μόνο μετρήσεις αλλά και, αυτό είναι το πλέον σημαντικό, συναρμόζει μεταξύ τους τις επιμέρους, τοπικές μετρήσεις και επακόλουθες προτάσεις της, έτσι ώστε το συνολικό μείγμα οικονομικής πολιτικής, στο οποίο απολήγει, να είναι **συνεκτικό** ως προς όλους τους άξονές του: νομισματική υποτίμηση, δημοσιονομική, νομισματική, βιομηχανική (Ενότητες 9.5 έως και 9.7, και Κεφ. 10 και 16) και συνολική συναλλαγματική (Κεφ. 17) πολιτική. Ή, για να μην είμαι, ίσως, υποκειμενικός, αυτή ακριβώς τη – βασισμένη σε μετρήσεις και θεωρήματα της οικονομικής επιστήμης – συνεκτικότητα επιδιώκει.

Αλλά φαίνεται ότι όλα αυτά δεν αφήνουν ικανοποιημένους τους κ.κ. Λιανό, Μπήτρο και Σαρρή. Ωστόσο, για να είναι σε θέση να προσδιορίσει κανείς πότε οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής θα αισθανθούν ικανοποιημένοι, θα πρέπει να γνωρίζει, τουλάχιστον, ποιοι πρέπει να είναι, έστω κατά αυτούς, οι **συγκεκριμένοι στόχοι** της οικονομικής πολιτικής, στην κατάσταση όπου έχει περιέλθει η πατρίδα μας.

Το «κλειδί» της μη-ικανοποίησης των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, εντοπίζεται έπειτα από μία «δεύτερη» ανάγνωση των δύο άρθρων τους: Σε αυτά τα άρθρα **δεν** εκτίθενται συγκεκριμένοι στόχοι. Δηλώνονται οι Βιβλικές καταστροφές, οι οποίες θα επέλθουν στην πατρίδα μας, **εάν** αυτή δεν ακολουθήσει, έως τέλους, την πολιτική των «μνημονίων». Τέλος, για τα ανήκουστα και πολύπλευρα ζητήματα, τα οποία έχουν **ήδη** ανακύψει από την επί επτά συνεχή χρόνια εφαρμογή της πολιτικής των «μνημονίων», δεν ξοδεύεται ούτε μισή λέξη.

(iii). Στα ως άνω δύο ακαδημαϊκά συγγράμματα του κ. Λιανού υποστηρίζεται, επίσης, ότι, υπό ορισμένες συνθήκες (οι οποίες έχουν εξάλλου προ-αναλυθεί εκτενώς στη διεθνή βιβλιογραφία, όπως η απουσία «παγίδας ρευστότητας») και πάντοτε εντός του συνήθους κεϋνσιανού πλαισίου ανάλυσης, η επεκτατική νομισματική πολιτική μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του ημεδαπού προϊόντος, ακόμα και **χωρίς** να συνδυαστεί με επεκτατική δημοσιονομική πολιτική (βλέπε Λιανός και Μπένος, 1988, σσ. 403-404, και Λιανός και Ψειρίδου, 2015, σσ. 130, 193-198, 275-277 και 279-281).

Δεδομένων αυτών, πώς είναι δυνατόν:

(α) ο κ. Λιανός να προσυπογράψει το: «Όπως έλεγε ο J. M. Keynes, η χρησιμοποίηση νομισματικής επέκτασης για να επιτευχθεί ανάπτυξη είναι σαν να προσπαθεί κανείς να παχύνει φορόντας μεγαλύτερη ζώνη»;

(β) να ισχύει το: «όπως έλεγε ο J. M. Keynes...»;

Καίτοι είμαστε αναρμόδιοι για να απαντήσουμε στο ερώτημα (α), οφείλουμε να σταθούμε στο ερώτημα (β). Θα δούμε, λοιπόν, τι **όντως** «έλεγε ο J. M. Keynes», τότε, σε ποιόν και πώς το «έλεγε».

Έχουμε να κάνουμε με το περίφημο «An Open Letter to President Roosevelt» (16.12.1933), το οποίο συντάσσεται σε μία ιδιαίζουσα συγκυρία (με τις «λεπτομέρειες» της οποίας είναι αδύνατον να ασχοληθούμε εδώ), δηλαδή εν μέσω της «Μεγάλης Ύφεσης» αλλά αφού έχει αρχίσει η θέσπιση της «*New Deal*» και έχουν ήδη εμφανιστεί (από την Άνοιξη του 1933) κάποια σημάδια ανάκαμψης στην οικονομία των ΗΠΑ. Σε αυτή, λοιπόν, την επιστολή του, ο Keynes γράφει, μεταξύ άλλων, τα οποία μάλλον μπορούμε να παρακάμψουμε για τις παρούσες ανάγκες μας, τα εξής:

«My second reflection relates to the **technique of Recovery** itself. The **object** of recovery is to increase the national output and put more men to work. In the economic system of the modern world, output is primarily produced for sale; and the volume of output depends on the amount of purchasing power, compared with the prime cost of production, which is expected to come on the market. Broadly speaking, therefore, and increase of output depends on the amount of purchasing power, compared with the prime cost of production, which is expected to come on the market. Broadly speaking, therefore, **an increase of output** cannot occur **unless** by the operation of one or other of **three factors**. Individuals must be induced to spend more out of their existing incomes; or the business world must be induced, either by increased confidence in the prospects or by a lower rate of interest, to create additional current incomes in the hands of their employees, which is what happens when either the working or the fixed capital of the country is being increased; **or public authority** must be called in aid to create additional current incomes **through the expenditure of borrowed or printed money**. In **bad times** the first factor

cannot be expected to work on a sufficient scale. The second factor will come in as the second wave of attack on the slump after the tide has been turned by the expenditures of public authority. It is, therefore, **only** from the **third** factor that we can expect the **initial major impulse**. Now there are indications that **two technical fallacies** may have affected the policy of your administration. The first relates to the part played in recovery by rising prices. **Rising prices** are to be **welcomed** because they are usually a **symptom of rising output and employment**. When more purchasing power is spent, one expects rising output at rising prices. Since there cannot be rising output without rising prices, it is **essential** to ensure that the recovery shall not be held back by the **insufficiency of the supply of money to support the increased monetary turn-over**. But there is much less to be said in favour of rising prices, if they are brought about at the expense of rising output. Some debtors may be helped, but the national recovery as a whole will be retarded. Thus rising prices caused by deliberately increasing prime costs or by restricting output have a vastly inferior value to rising prices which are the natural result of an increase in the nation's purchasing power. [...] The **other set of fallacies**, of which I fear the influence, arises out of a **crude** economic doctrine commonly known as the **Quantity Theory of Money**. Rising output and rising incomes will **suffer a set-back** sooner or later if the **quantity of money** is rigidly **fixed** [αυτό δεν το αρνείται ο Keynes, ούτε εδώ ούτε αλλού – Θ. Μ.]. **Some people** seem to infer from **this** that output and income can be raised by increasing the quantity of money. **But this is like trying to get fat by buying a larger belt** [από εδώ, λοιπόν, έχει «ξεριζωθεί» το: «όπως έλεγε ο J. M. Keynes», των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή – Θ. Μ.]. **In the United States to-day your belt is plenty big enough for your belly**. It is a most misleading thing to stress the quantity of money, which is **only a limiting** factor, rather than the volume of expenditure, which is the **operative** factor. It is an even more foolish application of the same ideas to believe that there is a mathematical relation between the price of gold and the prices of other things. It is true that the value of the dollar in terms of foreign currencies will affect the prices of those goods which enter into international trade. In so far as an **over-valuation** of the dollar was impeding the freedom of domestic price-raising policies or disturbing the balance of payments with foreign countries, it was advisable to **depreciate** it. But exchange **depreciation** should **follow** the success of your **domestic price-raising policy** as its natural consequence, and should not be allowed to disturb the whole world by preceding its justification at an entirely arbitrary pace. This is another example of trying to put on flesh by letting out the belt. These criticisms do **not** mean that I have weakened in my advocacy of a managed currency or in preferring stable prices to stable exchanges. The **currency** and **exchange** policy of a

country should be entirely **subservient to the aim of raising output and employment to the right level**. But the recent gyrations of the dollar have looked to me more like a gold standard on the booze than the ideal managed currency of my dreams. [...] If you were to ask me what I would suggest in concrete terms for the immediate future, I would reply thus. In the field of gold-devaluation and exchange policy the time has come when uncertainty should be ended. This game of blind man's buff with exchange speculators serves no useful purpose and is extremely undignified. It upsets confidence, hinders business decisions, occupies the public attention in a measure far exceeding its real importance, and is responsible both for the irritation and for a certain lack of respect which exists abroad. **You have three alternatives**. You can devalue the dollar in terms of gold, returning to the gold standard at a new fixed ratio. This would be inconsistent with your declarations in favour of a long-range policy of stable prices, and I hope you will reject it. You can seek some common policy of exchange stabilisation with Great Britain aimed at stable price-levels. This would be the best ultimate solution; but it is not practical politics at the moment unless you are prepared to talk in terms of an initial value of sterling well below \$5 pending the realisation of a marked rise in your domestic price-level. Lastly you can announce that you will **definitely control the dollar exchange** by buying and selling gold and foreign currencies so as to avoid wide or meaningless fluctuations, **with a right to shift the parities** at any time but with a declared intention only so to do either to correct a serious want of balance in America's international receipts and payments or to meet a shift in your domestic price level relatively to price levels abroad. This appears to me to be your **best** policy during the **transitional** period. In other respects you would **regain** your liberty to make your exchange policy subservient to the needs of your domestic policy – free to let out your belt in proportion as you put on flesh. In the field of **domestic** policy, I put in the **forefront**, for the reasons given above, a **large volume of Loan-expenditures under Government auspices**. It is beyond my province to choose particular objects of expenditure. But preference should be given to those which can be made to mature **quickly** on a large scale, as for example the rehabilitation of the physical condition of the railroads. The object is to **start the ball rolling**. The United States is ready to roll towards prosperity, if a good hard shove can be given in the next six months. [...] I put in the **second** place the maintenance of **cheap and abundant credit** and in particular the **reduction** of the long-term **rates of interest**. [...] I see no reason why you should not reduce the rate of interest on your long-term Government Bonds to 2½ per cent or less with favourable repercussions on the whole bond market, if only the Federal Reserve System would replace its present holdings of short-dated Treasury

issues by purchasing long-dated issues in exchange. Such a policy might become **effective** in the course of **a few months**, and I attach great importance to it.» (πρόσθετη έμφαση).

Επομένως:

(β1). Τι όντως, λοιπόν, «έλεγε ο J. M. Keynes», στο ως άνω επίμαχο σημείο; Ασκούσε κριτική στη λεγόμενη παραδοσιακή Ποσοτική Θεωρία του Χρήματος και ήθελε να υπογραμμίσει ότι, εν αντιθέσει με ό,τι θα έτειναν να θεωρήσουν ορισμένοι (και πράγματι θεωρούσαν, τότε), βασιζόμενοι στο εν λόγω «τραχύ οικονομολογικό δόγμα», οι όποιες επιπτώσεις μίας εξωγενούς μεταβολής (εν προκειμένω, αύξησης) της ονομαστικής ποσότητας χρήματος στην ενεργό ζήτηση και, κατ' επέκταση, στο ύψος του παραγόμενου προϊόντος και, τελικά, στο επίπεδο τιμών δεν επέρχονται αυτομάτως αλλά καταρχάς μέσω της επακόλουθης, ενδεχόμενης μεταβολής (εν προκειμένω, μείωσης) του επιτοκίου.

Ειδικότερα, αυτή η επακόλουθη μεταβολή ή μη-μεταβολή του επιτοκίου (η παραδοσιακή Ποσοτική Θεωρία του Χρήματος είναι σε θέση να συλλάβει **μόνο** την περίπτωση της μη-μεταβολής του επιτοκίου) επιδρά στη ζήτηση επενδύσεων και, έτσι, συνιστά, διαμέσου του μηχανισμού που αποκαλείται πολλαπλασιαστής επενδύσεων ή, γενικότερα, δαπάνης (Kahn, 1931), τον αρχικό προσδιοριστικό παράγοντα όλων των άλλων επιπτώσεων μίας εξωγενούς μεταβολής της ποσότητας χρήματος.

Όπως άπαντες γνωρίζουν, η εν λόγω κριτική του Keynes αποτέλεσε, τελικά, μία από τις κυριότερες συμβολές του στην οικονομική επιστήμη, και εκτέθηκε αναλυτικά στα Κεφ. 15, 20 και – ιδίως – 21 του βιβλίου του: «Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος» (1936).

(β2). Τώρα, όσον αφορά ειδικά στην «τεχνική της Ανάκαμψης» και στις προτάσεις οικονομικής πολιτικής προς τον Πρόεδρο Ρούζβελτ, τι «έλεγε ο J. M. Keynes»; Σωστά ή όχι, «έλεγε», πάντως, τα εξής: Προϋπολογισμένη και στοχευμένη αύξηση δημοσίων δαπανών, οι οποίες ήταν, στην τότε δεδομένη συγκυρία, η μόνη συνιστώσα του «**λειτουργικού παράγοντα**» (συνολικός όγκος δαπάνης) που δύναται άμεσα να αυξηθεί, χρηματοδότηση αυτών των δαπανών με δανεισμό ή και με τύπωμα χρήματος, αύξηση της ποσότητας χρήματος (δεδομένου ότι η ποσότητα χρήματος συνιστά «**περιοριστικό παράγοντα**»), μείωση επιτοκίου, μεταβολή συναλλαγματικής ισοτιμίας.

(β3). Τέλος, όσο βέβαιο είναι ότι, φορώντας, και μόνο, μία μεγαλύτερη ζώνη, είναι αδύνατον να παχύνει κανείς, άλλο τόσο βέβαιο είναι ότι, όταν φασκιώνεις κάποιον με σιδερένιες ζώνες ή – όπως ακριβώς το διατυπώνει η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ δανειζόμενη μία έκφραση του αείμνηστου Δημήτρη Μπάτση – όταν τον τοποθετείς σε «ασφυκτικό κλωβό μόνιμης υπότασης» (σελ. 67 της μελέτης), είναι αδύνατον να παχύνει. Οπωσδήποτε θα παραμορφωθεί, ενώ καθόλου δεν αποκλείεται, τελικά, να μας αφήσει χρόνους.

Παρόλα αυτά, όπως στην παλαιά Κίνα, υπήρχαν αρκετοί, οι οποίοι θεωρούσαν αντι-αισθητική τη γυναικεία πατούσα, στα από τη Φύση προκαθορισμένα μήκη της, και, επομένως, φάσκωναν έως φρικτής παραμορφώσεως τις πατούσες των κοριτσιών, προκειμένου να μην αναπτυχθούν, δεν αποκλείεται να υπάρχουν και σήμερα ορισμένοι, οι οποίοι θεωρούν θελκτική μία αντιστοίχως παραμορφωμένη Ελλάδα.

Εν κατακλείδι, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής ξανακτύπησαν «κάτω από τη ζώνη». Αλλά, αυτή τη φορά, τον μακαρίτη Keynes. Ειδικά, όμως, ο κ. Λιανός, προχωρώντας στο δρόμο που ο ίδιος διάνοιξε με το ζήτημα της νομισματικής υποτίμησης, έχει εμπλακεί σε μάχες *Muay Thai*. Με αντίπαλο τον εαυτό του.

3. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Η στοιχειώδης παραβολή και επεξεργασία των τριών κειμένων απέδειξε ότι, αφού στην αρχή, δηλαδή στο πρώτο άρθρο τους, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής ισχυρίστηκαν ότι οι μετρήσεις της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ είναι απλώς ανύπαρκτες, εν συνεχεία, δηλαδή στο δεύτερο άρθρο τους, μάλλον δήλωσαν ότι αυτές είναι οιονεί-υπαρκτές, αλλά δεν ικανοποιούν, ωστόσο, τα μέτρα και τα σταθμά, τα οποία οι ίδιοι αναγνωρίζουν. Όμως, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής δεν μπόρεσαν στον κόπο να εκθέσουν ούτε τη ζυγαριά τους ούτε τις μετρήσεις τους.

Ποια διέξοδος τους απέμεινε; Από τη μία πλευρά, προέβησαν σε δηλώσεις του τύπου: «σε ένα μεγάλο βαθμό», «οποιαδήποτε βελτίωση», «μεγάλη αύξηση», «κυρίως από την ποιότητα», «γρήγορα», «εμείς γνωρίζουμε», «από τη βιβλιογραφία», «και μεγάλη και άμεση». Από την άλλη πλευρά, εφάρμοσαν τη «λαϊκοδημοκρατική» (δηλαδή, κατά Mátyás Rákosi) τακτική της σαλαμοποίησης του μείγματος Νέας Οικονομικής Πολιτικής της μελέτης του ΕΔΕΚΟΠ, προκειμένου να το ανα-παρουσιάσουν, στο κοινό, ως σωρείτες υποθέσεων, εμφανώς αυθαίρετων-εσφαλμένων ισχυρισμών και, κατά συνέπεια, ασυναρτησιών.

Τέλος, επί αυτής της εξαιρετικά βολικής, για εκείνους, βάσης, οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής ανέπτυξαν λαϊκίστικη επιχείρηση χλευασμού των προτάσεων του ΕΔΕΚΟΠ διά της επιστράτευσης – **δήθεν** – εύληπτων παραδειγμάτων από την «καθημερινή ζωή», τουτέστιν τη μιντιακή τέτοια: η Ζιμπάμπουε, ο Οργανισμός Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων, το ασφαλές περιβάλλον, η τήρηση των νόμων, ο εκσυγχρονισμός του κράτους, τα εμπόδια και οι επιβαρύνσεις στην επιχειρηματικότητα, ο εξοστρακισμός της Ελλάδας, η ανεργία-υποχέρια νομισματική πολιτική του Ξ. Ζολώτα, και, τέλος, ακόμα και... τα καθεστώτα λαϊκής δημοκρατίας.

Ή, για να εκθέσουμε τα πράγματα με το επίσημο ένδυμά τους, το: **Μπας και** – εσείς του ΕΔΕΚΟΠ – είστε μηχανογράφοι κρυπτο-λαϊκοδημοκράτες; Με το στυλ των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή:

«Εκτός αν οι θιασώτες της δραχμής [*sic!* – Θ. Μ.] έχουν υπόψη τους τη μετατροπή της Ελλάδας σε καθεστώς τύπου λαϊκής δημοκρατίας, όπως των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, το οποίο οι ίδιες οι χώρες σήμερα απεχθάνονται και στο οποίο δεν επιθυμούν επ' ουδενί να επιστρέψουν.».

Δεν γνωρίζω τι ρητώς υποστήριζαν οι κ.κ. Λιανός, Μπήτρος και Σαρρής, όταν ο αείμνηστος Ξενοφών Ζολώτας ήταν Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας. Κρατώντας τις απαιτούμενες αποστάσεις, η μελέτη του ΕΔΕΚΟΠ (σελ. 67) θυμάται, όμως, τι υποστήριζε ο ίδιος ο Ζολώτας:

«[Ε]άν μία χώρα λόγω μεγαλύτερου πληθωρισμού εν σχέσει με τον μέσο πληθωρισμό των ευρωπαϊκών νομισμάτων (περίπου τετραπλάσιος) υφίσταται συνέπειες επί της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της, θα είναι **αναγκασμένη** να προβεί σε υποτίμηση του νομίσματός της. [...] Η πολιτική της **διολίσθησης** του εθνικού μας νομίσματος, κατά τη γνώμη μου, υπήρξε επιτυχής και συντέλεσε στην εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας με ευνοϊκές επιδράσεις επί του ισοζυγίου πληρωμών. Δύο φορές στο παρελθόν **επιπόλαια** επιχειρηθήκαν, παράλληλα προς τη διολίσθηση, δύο εφάπαξ υποτιμήσεις που είχαν δυσμενείς επιδράσεις και προκάλεσαν δυνατό σοκ στην οικονομία με **φυγή κεφαλαίων, κερδοσκοπικές** υψώσεις τιμών κ.λπ.. Οι βλαβερές αυτές επιπτώσεις θα είχαν αποφευχθεί εάν διαλέγαμε την μέθοδο της **ταχύτερας** διολισθήσεως» (Απρίλιος 1989 – πρόσθετη έμφαση).

Και με την ευκαιρία, τώρα θυμήθηκα και εγώ μία από τις λύσεις, τις οποίες είχε προτείνει, κατά τη δεκαετία του 1980, ο κ. Λιανός (1985, σελ. 6) για τη διδασκαλία της μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας στα ελληνικά ακαδημαϊκά ιδρύματα: την εισαγωγή εγχειρίδιων – όχι από Λαϊκές αλλά ακόμα πιο προωθημένα – από Σοβιετικές Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες. Άλλη εποχή, άλλα λόγια.

ΠΗΓΗ: <http://www.ersenep.org/index.php/el/2016-03-20-13-17-12/2016-03-20-13-17-40/384-oi-k-k-theodoros-lianos-giorgos-bitros-kai-aleksandros-sarris-gia-ti-meleti-tou-edekop-agnoia-i-apokrypsi>

Σημειώσεις

[1]. <http://www.kathimerini.gr/897879/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/apoyh-e3odos-apo-thn-one-gia-nea-oikonomikh-politikh>

[2]. <http://www.kathimerini.gr/896973/opinion/epikairothta/politikh/to-grexit-paramenei-katastrofiko-gia-thn-ellada>

[3]. Συγγραφείς της μελέτης είναι ο Κωνσταντίνος Γαβριηλίδης, ο Κώστας Λαπαβίτσας και ο γράφων.

http://www.ersenep.org/images/pdf/EReNSEP_Report_Eurozone_Failure_GR.pdf

[4]. <http://www.kathimerini.gr/902026/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/apoyh-epikindynes-draxmikes-fantasiwseis>

[5]. <http://www.kathimerini.gr/904434/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/apoyh-oikonomikh-politikh-gia-thn-ellada>

[6]. <http://www.kathimerini.gr/906313/opinion/epikairothta/politikh/alma-empros-h-epistrofh-sthn-pneumatikh-agkylwsh>

[7]. Ακόμα και η πιο «τετριμμένη» μέτρηση, όπως, ας πούμε, της χωρικής απόστασης Γερολιμένα-Αρεόπολης, πρέπει να γίνεται βάσει καλώς-ορισμένων υποθέσεων, οι οποίες είναι πολύ πιο θεμελιώδεις από εκείνες που – συνήθως – νομίζουμε. Βεβαίως, εδώ μιλάμε για «υποθέσεις» άλλης, τελείως, τάξεως από τις «υποθέσεις» των κ.κ. Λιανού, Μπήτρου και Σαρρή, και σίγουρα δεν μιλάμε για «ισχυρισμούς».

[8]. Για το τι υποστήριζα, πριν από 20 χρόνια, σε μία μελέτη, η οποία διέβλεπε την επερχόμενη υποτίμηση της δραχμής (στην οποία αναφερθήκαμε στα προηγθέντα) και προϋπολόγισε με ακρίβεια τις επιπτώσεις της στον πληθωρισμό, βλέπε Μαριόλης et al. (1997). Την ίδια ακριβώς περίοδο είχε δημοσιευτεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο (ανεξαρτήτως του ότι δεν συμφωνώ με διάφορα σημεία του) με συν-συγγραφέα τον κ. Γιώργο Μπήτρο, το οποίο συνιστούσε αλλαγή του μείγματος οικονομικής πολιτικής στην ελληνική οικονομία, και, όσον αφορά στο σκέλος της νομισματικής πολιτικής, πρότεινε: «Ελεύθερη και ανταγωνιστική διαμόρφωση της ισοτιμίας της δραχμής με άμεση προσχώρηση της δραχμής στον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος.» (Κολλίντζας και Μπήτρος, 1997, σελ. 102). Κατά την περίοδο 2002-2008, δηλαδή από την περίοδο ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωζώνη έως το ξέσπασμα της λεγόμενης διεθνούς κρίσης-λίγο πριν το ξέσπασμα της λεγόμενης κρίσης του Ευρω-Νότου, ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανατίμησης του ευρώ ως προς το δολάριο ΗΠΑ ήταν 7% (ή, περίπου, 61% αθροιστικά). Ποιες εθνικές οικονομίες δεν θα εκδήλωναν, τελικά, πρωτοφανείς ανισορροπίες, στον εξωτερικό και, κατ' επέκταση, εσωτερικό τομέα τους, υπό: (i) ένα τέτοιο ρυθμό ανατίμησης έναντι του δολαρίου, και (ii) σύστημα ενιαίου νομίσματος με άλλες εθνικές οικονομίες – βασικά – υψηλότερου και πολύ υψηλότερου επιπέδου παραγωγικοτεχνικής ανάπτυξης;

[9]. Σύμφωνα με τις μετρήσεις, οι οποίες εκτίθενται στα Katsinos and Mariolis (2012) και Mariolis (2013), περί το έτος 2010 (δηλαδή, πριν αρχίσει η αναπροσαρμογή της ελληνικής οικονομίας) ήταν αναγκαία μία ονομαστική νομισματική υποτίμηση τάξης

άνω του 50%. Πιο συγκεκριμένα, για να ισοσκελισθεί το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ήταν αναγκαία μία υποτίμηση κατά 55.9%, ενώ για να μην μειωθεί το ΑΕΠ ήταν αναγκαία μία υποτίμηση κατά 56.97% με 61.97% (αναλόγως των τιμών διαφόρων παραμέτρων εκείνων των μετρήσεων).

Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Κολλίντζας, Τ. και Μπήτρος, Γ. (1997) Οι αντιφάσεις της οικονομικής πολιτικής, στο: *Η Ελληνική Οικονομία 1997. Οικονομική Επισκόπηση*, Ειδική ετήσια έκδοση με τη συνεργασία του περιοδικού *Επιλογή*, Αθήνα, Φεβρουάριος 1997.
- Λιανός, Θ. (1985) *Μαρξιστική Οικονομική Θεωρία*, Αθήνα, Οδυσσέας.
- Λιανός, Θ. (1997) Το πρόβλημα του ισοζυγίου πληρωμών, *Το Βήμα*, 29.04.1997.
- Λιανός, Θ. (1998α) Τι σημαίνει η υποτίμηση για τον καταναλωτή, *Το Βήμα*, 22.03.1998.
- Λιανός, Θ. (1998β) Η ένταξη της Ελλάδας στο ευρώ, *Το Βήμα*, 29.03.1998.
- Λιανός, Θ. και Μπένος, Θ. (1988) *Μακροοικονομική Ανάλυση και Δημοσιονομική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Αθήνα, Οδυσσέας.
- Λιανός, Θ. και Ψειρίδου, Α. (2015) *Οικονομική Ανάλυση & Πολιτική – Μακροοικονομική. Βασικές αρχές και προεκτάσεις*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, www.kallipos.gr, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/1954>
- Μαριόλης, Θ., Οικονομίδης, Χ., Σταμάτης, Γ. και Φουστέρης, Ν. (1997) *Ποσοτική Εκτίμηση των Επιπτώσεων της Υποτίμησης στο «Κόστος» Παραγωγής*, Αθήνα, Κριτική.
- Μαριόλης, Θ. και Ροδουσάκης, Ν. (2017) Εσωτερική έναντι εξωτερικής υποτίμησης στην ελληνική οικονομία, Άρθρο που παρουσιάστηκε στο 2ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα «Παραγωγική Ανασυγκρότηση της Ελλάδας: Οικονομική Κρίση και Προοπτικές Ανάπτυξης», ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, Σέρρες, 5-6 Μαΐου 2017.
<http://www.erensep.org/index.php/el/2016-03-24-19-11-17/2017-02-23-09-57-12/356-esoteriki-enanti-eksoterikis-yipotimisis-stin-elliniki-oikonomia>
- Μαριόλης, Θ. και Σώκλης, Γ. (2017) Η συμβολή συνιστωσών κόστους στη διαμόρφωση των τιμών της ελληνικής οικονομίας: Εμπειρική διερεύνηση βάσει του συμμετρικού πίνακα εισροών-εκροών του έτους 2010, Άρθρο που παρουσιάστηκε στο 2ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα «Παραγωγική Ανασυγκρότηση της Ελλάδας: Οικονομική Κρίση και Προοπτικές Ανάπτυξης», ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, Σέρρες, 5-6 Μαΐου 2017.
<http://www.erensep.org/index.php/el/2016-03-24-19-11-17/2017-02-23-09-57-12/355-i-symvoli-synistoston-kostous-sti-diamorfosi-ton-timon-tis-ellinikis-oikonomias-empeiriki-dierynisi-vasei-tou-pinaka-eisroon-ekroon-tis-ellinikis-oikonomias-etous-2010>
- Σαρρής, Α. Ι. (1986) *Παραδόσεις Μαθηματικής Οικονομικής*, Αθήνα, Gutenberg.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Νομισματική Πολιτική 2014-2015*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, Ιούνιος 2015.

Ξενόγλωσσες

- Burstein, A., Eichenbaum, M., and Rebelo, S. (2005) Large devaluations and the real exchange rate, *Journal of Political Economy*, 113 (4), pp. 742-784.
- European Commission, *European Economic Forecast, Winter 2015*, European Commission, Brussels, February 2015.
- Friedman, M. (1953) *Essays in Positive Economics*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Kahn, R. F. (1931) The relation of home investment to unemployment, *The Economic Journal*, 41 (162), pp. 173-198.
- Katsinos, A. and Mariolis, T. (2012) Switch to devalued drachma and cost-push inflation: A simple input-output approach to the Greek case, *Modern Economy*, 3 (2), pp. 164-170.
- Kurz, H. D. (1985) Effective demand in a 'classical' model of value and distribution: The multiplier in a Sraffian framework, *The Manchester School*, 53 (2), pp. 121-137.
- Mariolis, T. (2008) Pure joint production, income distribution, employment and the exchange rate, *Metroeconomica*, 59 (4), pp. 656-665.
- Mariolis, T. (2013), Currency devaluation, external finance and economic growth: A note on the Greek case, *Social Cohesion and Development*, 8 (1), pp. 59-64.
- Mariolis, T. and G. Soklis (2015), The Sraffian multiplier for the Greek economy: Evidence from the supply and use table for the year 2010, Centre of Planning and Economic Research, Discussion Paper No. 142, Athens, June 2015 (extended version: *Review of Keynesian Economics* (forthcoming)).
http://www.kepe.gr/index.php/el/erevna/dimosieyseyis/ergasies-gia-sizitise-el/item/2735-dp_142
- Mariolis, T. and Tsoulfidis, L. (2016) *Modern Classical Economics and Reality: A Spectral Analysis of the Theory of Value and Distribution*, Tokyo, Springer Verlag.
- Silberberg, E. (1978) *The Structure of Economics. A Mathematical Analysis*, New York, McGraw-Hill.
- Sraffa, P. (1960) *Production of Commodities by Means of Commodities. Prelude to a Critique of Economic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, (ελληνική έκδοση, με προλογικό σημείωμα του Γιώργου Κριμπά και μετάφραση του Σπύρου Βασιλάκη, από τις εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη, 1985).
- Thirlwall, A. P. (2011) Balance of payments constrained growth models: history and overview, *PSL Quarterly Review*, 64 (259), pp. 307-351.